

degård Hjorths indledning opridser manuskriptets skæbne i de eksilerede Ulfeldters eje, indtil en efterkommer, grev Johann Nepomuk Waldstein-Wartenberg, opnåede kontakt til den danske gesandt C.F. Falbe, der 1868 fik indlånt manuskriptet til Danmark, hvor ægthedens bekræftedes. Derpå udsendte den unge, da ret uprøvede Birket Smith utrolig hurtigt sin første udgave af værket (1869), som snart måtte genoptrykkes, hvad der gav mulighed for fortsatte rettelser (i 3. udgave 1885 således i iagttagelser om de forskellige faser i tekstens tilblivelse).

Efter Første Verdenskrig blev Otto Andrup 1920 i stand til at erhverve manuskriptet for Frederiksborg Museum. Hans første tekst (1926) var nok tænkt som »folkebog« (med en konservativ normalisering a la »et guldalderdansk«), men til gengæld udsendte han i 1931 et facsimiletryk (bekostet af den fortjenstfulde apoteker Sibbersen).

Endelig udsendte Brøndum-Nielsen (også i 1926) sin udgave, givet også tænkt som »folkebog« (den kom på det dengang kendte Martins Forlag), som her behandles respektfuldt-kritisk, især med henblik på sine ret uigennemskuelige editionsprincipper, en udgave, som selveste Sprog- og Litteraturselskabet 1949 genudsendte sammen med den af Bøggild-Andersen oversatte (franske) selvbiografi med flere relevante aktstykker, også snart udsolgt og genoptrykt.

Er der således ikke mangel på udgaver og udgivelsesprincipper (eller mangel på samme), er det først nu, at der i 300-året for den berømte dames død kommer en tekstkritisk edition udgivet efter alle kunstens regler, og dette forklarer det typografisk lidet skønne princip at lade editionens paginering følge originalmanuskriptets og det helt ned i linieskift – altsammen ledsaget af det heldigvis obligatoriske tekstkritiske no-

teapparat (såvel med forfatterens egne rettelser og tilføjelser som udgiverens egne, moderate, rettelserforslag, især ved vitterlige fejlskrivninger).

Derpå tager Marita Akhøj Nielsen fat på manuskriptets ydre form med hjælp fra konservator Ingelise Nielsen med hensyn til papirets vidnesbyrd, og det fremgår her, at Andrup var på rette spor, når han hævdede, at der var tale om Amsterdampapir. Det viser sig ganske vist at være møller i Sydvest-Frankrig, hvis papir dog netop produceredes for hollandske købmænd (således en Abraham Jansen, hvis initialer hyppigt optræder).

Igen tyder papir, læg, blæk m.m. på, at bogens første del er skrevet i selve Blåtårn 1674, medens fortsættelsen, eller måske snarere redaktionen af resten, må stamme fra tiden efter løsladelsen i 1685.

Til slut redegør Lindegård Hjorth instruktivt for de her valgte editionsprincipper, og efter disse 78 sider (pagineret med romertal) følger tekstens 256 sider efterfulgt af et antal løse sedler, læg m.v., der ofte er svære at placere.

Man imødeser med spænding det lovede andetbind, der ud over tekst- og realkommentar også vil indeholde en række relevante aktstykker. Men ikke blot manuskripter har deres skæbne, det gælder også editioner. Næsten umiddelbart efter denne fornemme udgaves færdiggørelse har vi mistet en af dens hovedkræfter, Poul Lindegård Hjorth, et tab, der ikke vil være let at erstatte.

Troels Dahlerup

Ole Degn (udg.): *Kancelliets Brevbøger 1651 vedrørende Danmarks indre forhold i uddrag*. (Rigsarkivet, 1996). 486 s., 375 kr.

Udgivelsen af *Kancelliets Brevbøger 1651* repræsenterer både kontinuitet og fornyelse. Kontinuiteten viser sig ikke

mindst ved, at 1651 er et mærkeår, idet C.F. Brickas første bind af brevbøgerne omhandlede 1551, men også i udgivelsens hovedprincip, regestformen. Arkivar Ole Degn repræsenterer samtidig fornyelsen; han er den syvende udgiver, siden kildeudgaven blev påbegyndt i 1885, og den første, der fuldt ud har udnyttet edb-teknikken. Til gavn for brugerne har det givet et dobbelt så fyldigt personregister, hvor nu også bønderne har fundet optagelse. Udgaven er forsynet med en forkortelsesliste, et person-, sted- og sagregister. Endvidere findes en ordforklaringsliste for årene 1646-51, hvor udgiveren beskedent bemærker, at udvælgelsen af ord beror på et skøn, som sikkert let kan anfægtes. Generelt synes ikke meget at kunne anfægtes, idet der er tale om en særdeles grundig og dygtigt gennemført kildeudgivelse.

Som tidligere bind afspejler også dette såvel nogle større begivenheder som en lang række samfundsmæssige forhold. Af større begivenheder kan nævnes Corfitz Ulfeldts flugt og Dina-sagen. Men også diverse strukturændringer skimtes. Når Henrik Müller i 1651 udnævnes til generaltoldforvalter, afspejler det ikke-adeliges nye karrieremuligheder samt administrationsapparatets centralisering og vækst. Centraliseringen understreges også af, at hver lensmand i sit len skulle udnævne en mand, der skulle kontrollere overholdelsen af »luksuslovene«.

Luksuslovenes regulering af hver stands – i 1651 adelens – forbrug til klædedragt og gæstebud i forbindelse med barsler, bryllupper og begravelser tjente flere formål såsom statsfinansielle (merkantilistiske), religiøst-etiske samt stændergraderende. Begrundelserne for udstedelsen af forordningen er interessante. Dels fremgår det, at den mere intensive lovgivning mod overflødigheden begyndte i midten af 1500-tal-

let, idet det i 1651-forordningen nævnes, at de sidste 100 års lovgivning ikke var blevet efterlevet. Dels fremgår det, at adelen selv har ønsket et indgreb mod et overforbrug, som de lavere stænder søgte at efterligne – til skade for dem selv og for landets velstand. Bag denne detaljerede lovgivning, hvis overholdelse forudsatte såvel et vidtforgrenet som et centraliseret kontrolapparat, lå formentlig mindrebedemlede adelsmænds følelse både af en social tvang fra mere velstillede standsfæller og af en social trussel fra ikke-adelige. Luksuslovgivningen var et symptom på standssamfundets reelle erosion.

Adelen søgte også i anden lovgivning at afgrænse sig fra understænderne. Kancelliets Brevbøger fra 1651 rummer korrespondance, der indskærpede tidligere forbud mod, at menigmand færdedes på mark eller i skov med lange rør (ildvåben). Hele denne lovgivning blev begrundet med faren for ulykker, kriminalitet og – ikke mindst – beskyttelse af dyrevildtet. Medens adelen sikkert også har set en sikkerhedsrisiko ved en almue, der var bevæbnet med ildvåben, synes kongemagten især at beskytte sine vildtbaner. I denne beskyttelse af jagtinteresserne vendte monarken sig også mod adelen.

Hoffet var i stigende grad blevet omdrejningspunktet for social status, og luksuslovene havde tillige til formål at adskille kongen og hoffet fra adelen. Tjeneste ved hoffet rummede rige karriere- og mobilitetsmuligheder. I 1651 træffer vi i brevbøgerne kammerjunkerne Niels Banner og Hugo Lützow; sidstnævnte blev i 1651 naturaliseret, og Niels Banner fik dette år Jungshoved len. Ligeledes i 1651 holdt kongen hans bryllup, hvortil der blev indbudt en større skare gæster. Gennem iøjnefaldende luksus distancerede kongemagten sig socialt fra stænderne, inklusive adelen; men kongen bidrog samtidig til

at kaste glans over adeliges – og ikke blot hof tjeneres – bryllupper. Man har ikke tidligere hæftet sig synderligt ved, at kongen i mange tilfælde – med eller uden betaling – leverede dyrevildt til adelsbryllupper. De kommende bind af Kancelliets Brevbøger vil rumme talrige oplysninger om disse leverancer, der på en måde opsummerer luksuslovgivningens stændergraderede forbrug, distancen mellem kongemagt og adel, lovgivningens begrænsninger i jagten på ædelvildt samt hoffets stigende betydning. På mange måder kaster Kancelliets Brevbøger således lys over de strukturproblemer, der prægede det danske samfund i 1651.

Leon Jespersen

Margit Mogensen og Niels W. Bruun: *Førslevdegnsens optegnelser. Optegnelsesbog for degnen Anders Jensen Kier 1667-1693*. (Landbohistorisk Selskab, 1998). 208 s., 168 kr.

Denne udgivelse ligger i forlængelse af den række af bondedagbøger, som Landbohistorisk Selskab har udgivet gennem årene, selv om forfatteren her ikke er en egentlig bonde, men en degn.

Optegnelsesbogen har et meget blandedt indhold. Degnen har tilsyneladende forholdsvis systematisk noteret udsæd og høst, væsentlige køb og salg samt en række pengeudlån, han foretog. Mellem disse økonomiske optegnelser er der små bibelcitater, ordsprog, salmevers, bønner, stumper af latinske tekster og lignende samt en række afskrifter af bispe- og kongebreve. Alt i alt får læseren hermed indblik i flere sider af degns virke: som landmand, handelsmand og pengeudlåner, som en kirkens mand og som kongens embedsmand.

Bogen er forsynet med en længere indledning af Margit Mogensen, der introducerer til de forskellige sider af dagbogen og giver de ydre oplysninger,

man i øvrigt har om degnen. Hun fastslår, at degnen var økonomisk virksom, og nævner, at han med forsigtighed kan karakteriseres som farmer. Der er dog ikke meget, der tyder på, at degnen har set sig som en slags bonde. Hans slægt og omgang var i høj grad andre gejstlige, og det var måske mere frugtbart at sammenligne degnen med disse. Præster og degne, der var økonomisk entreprenante, var ikke ualmindelige.

Som kildeudgave virker bogen særdeles solid. Udgivelsen omfatter hele teksten bortset fra kongelige forordninger, der er trykt andetsteds, og en række Cicero-taler. De latinske dele af teksten bringes dels i oversættelse i den løbende tekst, dels på originalsprog i et tillæg. Nyttige noter forklarer, hvor mange citater er fra. Bogen er forsynet med registre. Samtidig er det en nydelig bog, i pænt bind og rigt illustreret, blandt andet med kort over ikke blot Førslev, men også flere andre byer og landsbyer, som degnen havde forbindelser til.

Carsten Porskrog Rasmussen

Michael Bregnsbo: *Folk skriver til kongen. Supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet*. (Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1997). 343 s., 200 kr.

Michael Bregnsbos bog om supplikkerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet er et studie i enevældens politiske kultur, enevælden som politisk og administrativt system, og undersåtternes mulighed for at komme i dialog med dette system.

Bogen præsenterer en kildegruppe, som hidtil har været relativt ubenyttet i dansk historieforskning: supplikkerne. Supplikker er bøn- eller klageskrifter fra undersåtterne til kongen. Bogens mål er dobbelt: Ud over at foretage en undersøgelse af den politiske kultur